

"הריני מסכימה להתקדש לך כפי שהתננו על פי התורה"

חתונה אורתודוקסית לא דרך הרבנות

עירית קורן

הבעייתיות בטקס המסורתי

מתוך התבוננות אישית בתהליכי המשא ומתן שחברותיי עברו החלטתי להקדיש את ארבע השנים האחרונות למחקר אקדמי העוסק בדרכים שבהן נשים דתיות משנות ומאתגרות את טקס הנישואים היהודי המסורתי ומתדיינות עמו.² לא כאן המקום להרחיב על ממצאי המחקר, אך הבחינה המעמיקה של מבנה

ככל שנשים רבות יותר {...} יקבעו עובדות חדשות בשטח ויסרבו להשתתף בטקס הנישואים האורתודוקסי כפי שהוא מעוצב על ידי הממסד הדתי הבלתי מתפשר, כך הסיכוי שיימצא לסוגיה זו פתרון מהותי ומהיר

יהיה גבוה יותר

הטקס, על משמעותיו המשפטיות - קרי: שהטקס הוא במהותו חוזה שבו מועברת הבעלות על מיניותה של האישה לרשות בעלה (בעלה ולא בן זוגה) - הבהירה לי באופן חד-משמעי כי הטקס הזה בעייתי מאין כמותו. הבעיה בו אינה סמלית בלבד, כפי שפעולת הקידושין, על מהותה הקניינית, אינה סמלית בלבד.³ יתרה מכך, הקשר בין מבנה הקידושין למבנה הגירושים, שבא לידי ביטוי באלפי מסורבות גט,⁴ הינו ברור וישיר,⁵ שכן המבנה של טקס הנישואים כולל בתוכו בהכרח את הצורך בהסכמת הבעל להתגרש.

בעיית מעוכבות הגט והעגונות היא, לדעתי, אחת הסוגיות הדתיות והמוסריות הבערות ביותר, לא רק בחברה הדתית אלא גם בחברה החילונית, בעולם היהודי בכלל ובמדינת ישראל בפרט. הנחות היסוד בדבר יחסי הכוח המגדריים, שטקסי הקידושין והגירושים מושתתים עליהן ושנחות את

מחקרים רבים דנים בהתעסקות האובססיבית של בנות, ולאחר מכן של נשים בוגרות, בנישואים שלהן בכלל ובטקס החתונה בפרט.¹ נראה כי נשים רבות תופסות את יום החתונה ואת טקס הנישואים כציון דרך משמעותי ביותר בחייהן. מגיל צעיר יחסית הן מתכננות איך ייראה טקס הנישואים שלהן, איך תיראה השמלה, אילו חברים יבואו ואיזה סוג ריקודים ירקדו ביום המיוחד שלהן.

כשהגעתי לסוף שנות העשרים שלי, עדיין רווקה, ראיתי כיצד חברותיי, הרווקות האחרונות במעגל החברתי שלי, מוצאות את בני זוגן ונכנסות למערכות יחסים שהובילו אותן בסופו של דבר לנישואים. חברות אלו, שהיו בעלות השכלה גבוהה, הן במדעים הכלליים והן בתחום התורני-דתי, מצאו את עצמן בחיבוטי נפש. הן עמדו מול טקס שהן ייחלו לו, אבל בשל המודעות הפמיניסטית והידע שלהן הן ראו בו כעת טקס בעייתי וביקרו אותו בעוצמות שונות. הן שאלו את עצמן מדוע להשתתף בריטואלים שמציבים אותן בעמדת כוח נחותה מבחינה משפטית מול בני זוגן? שאינם משקפים את הדרך שבה הן תופסות את הזוגיות שלהן, כמו להסתובב סביב בני זוגן שבע פעמים בתחילת החופה? מדוע עליהן לשתוק בשעה שהחתן שם את הטבעת על אצבען? מדוע ביום הגדול שלהן הן הופכות לבלתי נראות וקולן אינו נשמע?

על כן, על אף שהן נשאו את עיניהן בכליון עיניים ל"יום הגדול", ועל אף שרבות מהן ידעו מראש איזו שמלה הן ילבשו וכיצד ייראה טקס החתונה שלהן, הן הבינו שיהא עליהן לנהל משא ומתן מייגע על אופי הטקס, תחילה עם עצמן, ובהמשך עם הממסד הרבני ועם בני המשפחה.

הכותבת היא ד"ר מהתוכנית ללימודי מגדר באוניברסיטת בר-אילן; עוסקת בצמתים של דת ומודרנה וכותבת עליהם מפרספקטיבה סוציולוגית, וכן הוציאה את הספר "ארון בתוך ארון: סיפוריהם של הומוסקסואלים ולסביות דתיים"

מרבית הדיינים הפוסקים בעניינים הללו - אינן הולמות חברה מערבית מודרנית החורת על דגלה את כבוד האדם ואת חירותו. העובדה שהדת והמדינה אינן מופרדות מעצימה את הבעייתיות של הנישואים והגירושים במדינת ישראל. החוקרת אורית קמיר מסכמת את העניין באופן בהיר, ואומרת כי הבעייתיות בכך שמי שמוסמך לדון בענייני נישואים וגירושים הם בתי דין דתיים, נובעת מכך ש"בבתי דין דתיים אלה יושבים גברים בלבד, שאינם שופטים ואינם מחויבים לערכי המדינה, אלא הם בעלי הכשרה דתית, ונאמנים להשקפות עולם דתיות שונות..."⁶

קיומן של אלפי מעוכבות גט הינו תעודת עניות לחברה שלנו, לרבנים שלנו ולהורינו, שלא היו מאפשרים לנו לחתום על שום חוזה כל כך לא שוויוני בכל הקשר כלכלי או אישי אחר. למרות זאת הם מעודדים אותנו להיכנס לחוזה בין-אישי מפלה בקשר המשמעותי ביותר בחיינו. זוהי גם תעודת עניות לכל אותם גברים ונשים שמוכנים להשתתף בטקס שיוצר פער מהותי ביחסי הכוחות ביניהם,⁷ אף שהם מבטיחים זה לזה כי הם נכנסים לזוגיות שוויונית. פער זה ביחסי הכוחות אינו מכבד את הזוגיות, את מוסד הנישואים ובעיקר את האהבה שאנו מבקשים למסד דרך טקס הנישואים. ביטוי לבעייתיות הטקס אפשר למצוא בדבריה של הפילוסופית

הפמיניסטית סוזן אוקין, שטוענת כי כל עוד הטקס מוסיף להיות טקס קנייני, על כל המשתמע מכך, הוא יוצר יחסי אובייקט-סובייקט בני הזוג. יחסים אלה משפיעים על יחסי הכוח המודעים והלא-מודעים בזוגיות, ומעצבים גם את היחסים המשפחתיים הנבנים עליה. במילים אחרות, חוסר השוויון בתנאי הנישואין מקרין על היחסים בין בני הזוג ועל תהליך החיברות שעוברים ילדיהם, ובסופו של דבר - על המערכת החברתית כולה. בלשונה של אוקין:

"אם נשים וגברים אינם שווים בתוך הנישואין, הם לעולם לא יוכלו להיות שווים בכל תחום אחר חשוב של חייהם".⁸

כשעמדתי להתחתן היה ברור לי שאני צריכה להתמודד באופן הרציני ביותר עם סוגית הקניין שבאה לידי ביטוי בטקס. עמדה זו הייתה מנוגדת לעמדתן של נשים רבות שדיברתי איתן על נישואיהן. כששאלתי נשים שונות, דתיות וחילוניות, מדוע הן לא מתמודדות עם הסוגיה המשפטית שכרוכה בטקס, קיבלתי תשובות כמו "לא התחתנתי עם סוג כזה של גבר"; "כל נושא הקניין הוא סמלי בעיני"; או "לי זה לא יקרה". תשובות מעין אלה אכזבו אותי משתי סיבות: ראשית, הן הבהירו לי כי נשים רבות אינן מודעות לכוח המשפטי שיש לטקס הנישואים. אם חס וחלילה הן ירצו להתגרש וימצאו את עצמן מול בעל המסרב לתת גט, הן יעמדו המומות מול מערכת משפטית דתית שלא

צילום: שוקי לאופר

רואה בהן שותפות שוות ליציאה מקשר הנישואים; שנית, התשובות האלה שיקפו בעיניי סוג של נאיביות, ואף חוסר אחריות כלפי הציבור – נאיביות משום שאני לא מכירה נשים גרושות שבזמן נישואו הן חשבו שבן זוגן יסרב לתת להן גט, או ישתמש בכוח שניתן לו כדי לסחוט אותן, או שייעלם - מרצונו או שלא מרצונו - וישאיר אותן עגונות; חוסר האחריות כלפי הציבור בא לידי ביטוי בכך שדווקא נשים בעלות ידע וכוחות, שחיות במערכות חברתיות תומכות, צריכות להרגיש מחויבות לפרוץ את הדרך לנשים שאין להן הכלים הדרושים לחולל את השינויים הללו. מבחינה זו האישי הוא אכן פוליטי.

אני סבורה שככל שנשים רבות יותר - מתוך שיתוף פעולה עם סביבתן - יקבעו עובדות חדשות בשטח ויסרבו להשתתף בטקס הנישואים האורתודוקסי כפי שהוא מעוצב על ידי הממסד הדתי הבלתי מתפשר, כך הסיכוי שיימצא לסוגיה זו פתרון מהותי ומהיר, יהיה גבוה יותר.

מתוך תפיסת העולם הזאת הייתי צריכה להחליט, יחד עם בן זוגי, כיצד ייראה הטקס שלנו. ידעתי כי אצטרך לפרק ולבנות מחדש את טקס נישואי, אבל הייתי צריכה להתחשב בכך שלבן זוגי ולמשפחות שלנו היה חשוב שנתחנן בטקס שיוכר באופן הלכתי אורתודוקסי. מנקודת מוצא זו נכנסנו למשא ומתן מורכב סביב השאלה איך ייראה טקס הנישואים שלנו, מי יערוך אותו וכיצד.

טקס הנישואים שלנו: קידושין על תנאי

ההתעסקות המוגברת שלי בנושא הטקס פתחה את עיניי לפתרונות השונים המוצעים כיום, שחלקם מקובלים יותר וחלקם מקובלים פחות. הפתרון הידוע והנפוץ ביותר הוא חוזה קדם-נישואין.⁹ זהו חוזה בעל תוקף משפטי והלכתי, הקובע תנאים כספיים נוקשים על כל אחד מבני הזוג במקרה שבו אחד הצדדים יסרב להעניק או לקבל את הגט. הסכם זה, למרות חשיבותו, הוא בעייתי, שכן הוא מציע פתרון חלקי בלבד; ראשית, הוא אינו פותר את בעיית העגונות, שכן אין את מי לתבוע במקרה שבן הזוג נעלם, הופך לצמח או מאבד את שפיותו. שנית, אם בן הזוג מחליט לסרב לתת גט - אמנם עליו לשלם סכום כספי גדול, אך הוא יכול לבחור לשלם את הסכום הזה ולא לתת את הגט. מעבר לכך, עד שיהיה אפשר לאכוף את ההסכם הכספי הזה בבית דין אזרחי, יכול לחלוף זמן רב – זמן שהוא משמעותי, בעיקר לנשים המבקשות להינשא מחדש וללדת ילדים.

הוגים שונים הציעו עוד פתרונות, ולפחות כרגע, הם מיושמים פחות.¹⁰ מתוך הפתרונות הקיימים, הפתרון שהתאים לנו ביותר והיה נראה לנו כפתרון הטוב ביותר בנסיבות הקיימות היה "קידושין על תנאי", שמשמעותו היא שהאישה ובן זוגה מתנים את תחולת הקידושין, ולמעשה מכפיפים אותם לתרחישים עתידיים. כמובן, אם אף אחד מן התרחישים המוגדרים בתנאים לא יתממש, הקידושין עומדים בתוקפם כרגיל. במקרה שלנו התננו שני תנאים חלופיים: התנאי הראשון מגביל את הזמן של סירוב הגט – כלומר, אם הגבר מסרב לתת גט לאחר זמן מסוים שעליו מחליטים בני הזוג מראש, הקידושין בטלים למפרע. הקביעה המאשרת שהתנאי

בחזון אחרית הימים אומר הושע: "וְהָיָה בַיּוֹם הַהוּא נָאֵם יְהוָה תִּקְרְאִי אִישִׁי וְלֹא תִקְרְאִי לִי עוֹד בְּעַלְיִי" (הושע ב, יח). כולי תקווה שעוד בדורנו נוכל לממש את החזון הזה, ולא נחכה

לימות המשיח

התממש צריכה להיעשות על ידי בית דין; התנאי השני הוא שאם בן הזוג נעלם, הופך לצמח או לשוטה, או אם קורה כל דבר אחר שיכול להפוך את בת הזוג לעגונה, אזי שגם כאן בני הזוג מחליטים מראש על פרק זמן קצוב, שלאחריו לבת הזוג יש אפשרות ליזום את ביטול הנישואין למפרע - גם זאת על ידי אישור של בית דין. הפתרון הזה מתמודד באופן ענייני עם שתי הבעיות - סירוב גט ועגינות. מעבר לכך, הפתרון הזה נותן כוח לבני הזוג, ובייחוד לאישה, שמלכתחילה נמצאת בעמדת נחיתות מבחינה משפטית, לגשת לבית הדין ולדרוש ממנו לקבוע שהקידושין יבוטלו לאור התנאים החתומים.

כאן עלו אצלנו שתי שאלות - הראשונה: מיהו הרב שיסכים לפרוץ את הדרך ולהפעיל את האלטרנטיבה המשפטית הזו? והשנייה: היכן נמצא בית דין שיסכים לשתף פעולה עם הסכם כזה, אם חלילה נזדקק לו? שכן הנחנו שבית הדין הרבני בארץ לא יסכים לשתף פעולה עם הסכם זה. פרופ' נעם זהר, פרופסור במחלקה לפילוסופיה (כללית ויהודית) בבר-אילן, שהוסמך לרבנות על ידי מורו, הרב פרופ' דוד הרטמן, נענה לאתגר. זהר מציג קול רענן ואמיץ בחברה הדתית המודרנית, והוא איש שערכיו המוסריים, הידע ההלכתי שלו וההסמכה שלו התאימו לשינויים שביקשנו לעשות. אין הוא עוסק בסידור חופה וקידושין בדרך כלל, והוא אף אינו מורשה לכך מטעם

הרבנות (שכמדיניות אינה מכירה כלל, לעניין זה, בהסמכות "פרטיות"), אך הוא הסכים להיות היועץ ההלכתי שלנו בענייני התנאים ולסדר עבורנו את הקידושין. יחד איתו, ובשיתוף ההורים, הגענו לסיכום על מבנה הטקס ועל השינויים שייעשו בו, שהינם במסגרת ההלכה.

ברור מדוע לא בחרנו באפשרות של נישואים דרך הרבנות הראשית - סברנו כי רב של הרבנות לא יסכים לשתף פעולה עם קידושין מסוג זה, שכן לפי המחקר שלי, רבנים רבים לא הסכימו לעשות שינויים טקסיים הרבה פחות רדיקליים מאלה שהצענו. נוסף לכך, הרגשנו כי

הרבנות במדינת ישראל

אינה משקפת

את עמדותינו

המוסריות, ההלכתיות

והליברליות, ומצאנו

את עצמנו מתקשים

לכבד מוסד שעושה

עוולות ופועל במה שנתפס

בעינינו כחוסר צדק כלפי

נשים רבות. הגענו למסקנה

כי עלינו לעשות הפרדה

בין רצוננו לזכות בהכרה

רשמית ממסדית ישראלית

ובין החשיבות שיש בעינינו

לשמירה על מסגרת הלכתית

אורתודוקסית. כל עוד הקטגוריה

השנייה היא המשמעותית לנו, אזי,

על פי ההלכה, בית דין יכול להיווצר

מכל שלושה הדיטות בוגרים יהודים

שומרי הלכה; על אחת כמה וכמה

אנשים שיש להם הסמכה רבנית. אם חס

וחלילה בני הזוג מגיעים לגירושים, ניתן

היום, בחברה הדתית המודרנית, להקים

בית דין של שלושה גברים בעלי הסמכה אורתודוקסית

ובעלי ערכים מודרניים שיוכל ליישם את תנאי הקידושין.

אמנם המערכת הביורוקרטית של מדינת ישראל, קרי משרד

הפנים, אינה מכירה בנישואינו, אך הלכתית הרינו נשואים

כדת משה וישראל לכל דבר ועניין, בלי שנאלצנו לקחת חלק

באופן הקלוקל שבו הדברים ברבנות הראשית ובבתי הדין

מתנהלים כיום.

בטקס עצמו התנאים המפורטים לא הוקראו תחת החופה, אלא נכללו ב"שטר הבהרה לעניין תנאי בקידושין" (ראו נספח), שעליו חתם כל אחד מאיתנו בנפרד ב"טיש" האישי שקיים לפני החופה. בשלב זה חתמו גם העדים על השטר. כמו כן צירפנו לחוזה ה"קידושין על תנאי" שלנו חוזה נוסף, שיוצר הפרדה בין כל העניינים האזרחיים הקשורים לבית המשפט האזרחי, כגון רכוש ומשמורת, ובין הגירושים הדתיים הקשורים לבית הדין. כדי להעלות את המודעות לנושא הסביר מסדר הקידושין לקהל את משמעות השטר והתנאים המוגדרים בו.

אני מבינה מדוע נשים רבות בוחרות שלא

להתעסק בנושא המשפטי לפני נישואיהן. קל

יותר להתמודד עם המנהגים השונים, כגון

סיבובי הכלה, הורדת ההינומה וכדומה,

מאשר לדבר על אפשרות של גירושים –

במיוחד בתקופה הנתפסת, לפחות באופן

חברתי, כתקופה יפה ורומנטית ביותר.

מעבר לכך, פעמים רבות הכלות ובני

זוג מתייחסים להתעסקות כזו כאל

פגיעה בבן הזוג וכגילוי של חוסר

אמון בו; בן הזוג עלול להיפגע כשבת

זוג מעלה את האפשרות שהוא

יסרב לתת גט. זהו אכן משא ומתן

לא פשוט, במיוחד משום שהוא

מתרחש בזמן רגיש כל כך. אולם

אני סבורה שדווקא ממקום

שבו יש ביטחון באהבה וכבוד

הדדי אמיתי רצוי וניתן לגשת

לנושא זה. כששני בני הזוג

מבינים שהם אינם רוצים

להיכנס לזוגיות שיש בה פער כוחני,

והם רוצים לתת לכל אחד את הכבוד ואת החירות

לצאת מהזוגיות הזו במקרה הצורך, הם יכולים למצוא את

הכוחות ואת העוז לשאת ולתת על תרחישים כואבים ורגישים

כגון אלה. הדבר משמעותי במיוחד במדינת ישראל, לא רק

בגלל מצבן של מסורבות הגט, אלא גם מפני שהיעלמותם של

גברים צעירים בעתות מלחמה וטרור היא לצערנו מציאות

מוכרת. אני הרגשתי שהיכולת של בן זוגי ושלי לדון בנושאים

כואבים אלה לפני הנישואין רק חיזקה את הכבוד שלנו ואת

האהבה שלנו זה לזה.

מעבר לנושא המשפטי ביקשנו שגם מרכיבים נוספים בטקס עצמו ישקפו את תפיסת הזוגיות שלנו, לפיה אנו רואים זה בזו שני סובייקטים שווים:

כיסוי פני הכלה:

לאחר שבן זוגי כיסה את פניי בטקס ה"באדעקן" (בידיש: בדיקה), בירכתי את ברכת הכלה האישית שכתבה חברתי. לאחר מכן צעדתי עם הוריי אל החופה. לפני שעליתי לחופה הרמתי את ההינומה. רציתי להפגין בכך את רצוני להיות נראית (visible) בטקס המשמעותי של חיי. לאחר שהרמתי את ההינומה עלו הוריי לחופה והצטרפו להוריו של בן זוגי. הוא עצמו חיכה לי במדרגות שלפני החופה, ועלינו אליה יחדיו. גם כאן חשוב היה לנו להדגיש כי אנו נכנסים באופן שוויוני לביתנו המשותף.

הסיבובים:

נשים רבות בוחרות לוותר לגמרי על הקפת החתן. אני לא רציתי לוותר על המרכיב הזה שסברתי שהוא יפה מבחינה ויזואלית ויש בו אלמנטים נשיים הקשורים לשלמות ולמעגליות. אולם גם כאן רצינו לבטא תפיסה שלפיה אין מרכז מחד ושוליים מאידך. לכן, לאחר שלושה סיבובים וחצי שהקפתי את בן זוגי, הוא הקיף אותי שלושה סיבובים וחצי. הקהל היה המום לנוכח השינוי הזה והגיב תחילה בצחוק קל, אך לפתע פרץ במחאות כפיים סוערות.

טקס הקידושין:

רצינו לתת ביטוי ויזואלי וביצועי (performative) ל"קידושין על תנאי" שעליהם חתמנו. לכן, לאחר שבן זוגי קידש אותי ונתן לי טבעת, עניתי לו "הריני מסכימה להתקדש לך כפי שהתננו על פי התורה". ההסכמה שלי להתקדש לו ביטאה את היותי סובייקט פעיל בטקס. התנאי שציינתי התייחס ל"קידושין על תנאי", שהוגדרו באמצעות המסמך שעליו חתמנו לפני הטקס. המילים "על פי התורה" ביטאו את העובדה שרעיון זה מעוגן בהלכה ואינו בגדר יש מאין. לאחר הקראת הכתובה נתתי לחתני טבעת, והוספתי את האמירה "שימני כחותם על לבך, כחותם על זרועך".

הקראת הכתובה:

את הכתובה הקריאה חברה טובה שלי. הדבר אפשר לנו

להכניס עוד קול נשי תחת החופה. הכתובה הורכבה מהכתובה המסורתית ומהוספות הנוגעות למחויבויות שלי כלפי אישי בהקשר זה. בכך קיבל המסמך הזה, שביסודו הוא חד-צדדי, גם קול ונוף נשיים.

שבע ברכות:

גדלתי במשפחה שרוב הנפשות הפועלות בה הן נשים. נוסף לכך, חברותיי הן עמוד תווך משמעותי בחיי. הרגשתי כי טקס שבו הנשים המשמעותיות ביותר בחיי אינן שותפות, לוקה בחסר. התייעצנו על כך עם פרופ' זהר, והוא טען כי אפילו לפי השיטה המקובלת, שאינה מונה נשים למניין (אפילו בקהילות כגון "שירה חדשה"), אין בעיה שנשים ישתתפו בשבע הברכות, כיוון שאלה ברכות של שבח, וממילא לא צריך להוציא בהן את הציבור ידי חובה. לפיכך, כמה מהברכות נאמרו על ידי גברים, וכמה - על ידי נשים.

הרהורים לסיכום:

אני מרגישה שטקס הנישואים שלי היה משמעותי, לא רק ברמה האישית אלא גם ברמה הציבורית. הוא היווה הצהרה אישית לגבי הדרך שבה אני רואה את הזוגיות שאליה אני נכנסת, ובמקביל ניסה ללמד את הקהל ולהראות לו שגם בתוך המסגרת האורתודוקסית ניתן למתוח עד מאוד את גבולות הטקס. בכך יישמנו בטקס שלנו בפועל את מה שאמרנו בהוגה הפמיניסטית האורתודוקסית בלו גרינברג: כשיש רצון רבני, ישנה דרך הלכתית.

לבסוף, המאמר הזה הוא בשבילי הזדמנות להודות¹¹ מעומק לבי - בראש ובראשונה לבן זוגי, אדם היילמן, להוריי, צבי וחוה קורן, ולהוריו של בן זוגי, שמואל ואלין היילמן, ששיתפו איתנו פעולה ועזרו לנו ליצור טקס כל כך ייחודי ומשמעותי, וכן לנעם זהר, על הזמן ועל התובנות שלו, שעזרו לנו ליצור את הטקס שלנו. אנו מצטרפים לזוגות רבים שיוצרים שינויים במרכיבים רבים של הטקס, ובכך מתחילים עשייה שיש בה תיקון עולם.

בחזון אחרית הימים אומר הושע: "וְהָיָה בַיּוֹם הַהוּא נְאֻם יְהוָה . קְרָאֵי אִישֵׁי יִלְא תְקַרְאֵי לִי עוֹד בְּעֵלַי: " (הושע ב, יח). כולי תקווה שעוד בדורנו נוכל לממש את החזון הזה, ולא נחכה לימות המשיח; שגברים ונשים יוכלו להתייחס זה לזו באופן שוויוני מתוך כבוד, אחווה ורעות, ובכך ייצרו יחסים של איש-אישה, ולא של בעל ואשת איש. לו יהי.

שטר הבהרה לעניין תנאי בקידושין

בעה"ת,

להוי ידוע כי לכשאקדש היום אור לכ"ט שבט, התשס"ו

את מרת _____ בת _____ ו _____ לבית _____

ואומר "כדת משה וישראל", כוונתי בזה שיהיו הקדושין תלויים

בדעת בית דין,

שאם לא יברר בית דין שום אחד מהדברים שלהלן הרי היא

מקודשת,

ואם (1) לכשתפנה אשתי לבית דין יברר בית דין שלא באתי ושלא

באה ממני כל הודעה

לאשתי במשך שנים עשר חודש רצופים; או לחלופין, (2) אחר

שיפסקו בית דין שהנני

מחויב לתת לה גט כריתות, יארע שיעברו שלושה חדשים ויברר בית

דין שהנני מסרב

ח"ו לציית להאי דינא; או לחלופין, (3) אחר שיפסקו בית דין שהנני

מסרב לבוא לדין

בעניין גירושין, יארע שיעברו שלושה חדשים ויברר בית דין שהנני

עודני מסרב ח"ו לבוא לדין;

או לחלופין, (4) אם איעשה ח"ו בגדר שוטה שאינו יכול לתת גט,

ולכשתפנה אשתי לבית דין ויברר בית דין שעמדתי בחזקה זו שנים

עשר חדשים, הרי אינה מקודשת.

ולראיה חתמתי אני החתן בעצם חתימת ידי.

 בפנינו אנו עדי הקדושין החתומים מטה הגיד _____

בעל פה כל הדברים האמורים למעלה בהבהרת התנאי בקדושין

כתנאי בני ג' ובני ראובן

וחתם ליתר תוקף בעצם חתימת ידו.

 וכן הכלה מרת _____ בת _____ ו _____

לבית _____

בפנינו נתרצתה להתקדש לו על מנת כן וחתמה ליתר תוקף בעצם

חתימת ידה

 ולראיה חתמנו אנו _____

(הטקסט של השטר הוא עיבוד שעשינו לנוסח שהכין הרב פרופ' נעם זהר)

¹ על פי נעמי וולף, נשים מותנות באופן חברתי להגיב למיסתורין שטמון ברעיון של הכלה האידיאלית, התניה שחזקה יותר משיפוטן הביקורת. להרחבה ראו: N. Wolf, "Brideland", in: R. Walker (ed.), *To Be Real: Telling the Truth and the Changing Face of Feminism*, New York 1995, pp. 34-40

² עוד על המחקר שלי ראו: ע' קורן, "קול ברמה נשמע", נשים דתיות מאתגרות את טקס הנישואין האורתודוקסי, עבודה לשם קבלת תואר דוקטור לפילוסופיה, אוניברסיטת בר-אילן, רמת גן 2006. את המחקר הנחו פרופ' סוזן סרד וד"ר אלישבע באומגרטן, ועל כך ברצוני להודות להן; וכן ראו: I. Koren, "The Bride's Voice: Religious Women Challenge The Wedding Ritual", *Nashim* 10 (2005), pp. 29-52

³ אני מודעת לזיכרון בין הגוים, חוקרים ורבנים שונים. השיח נחלק לשתני מגמות מרכזיות: המגמה הראשונה מתייחסת למעשה הקידושין כאל פעולה שאין לה ממשות קניינית. מכאן נובע שהעולות המשפטיות שנגרמות לנשים בזמן גירושיהן נתפסות כמנותקות מהמרכיבים המשפטיים וההלכתיים של טקס הנישואין. ראו: י' וקסלר, "מהותו של קניין כסף בקידושין אשה", *אור המזרח* לג, א (תשמ"ה), עמ' 74-68; י' ברנדס, "צורה ותוכן בקנייני קידושין", *אקדמות* ו (תשנ"ט), עמ' 29-45. לעומת זאת, המגמה השנייה מתייחסת למעשה הקידושין כאל פעולה קניינית ממש, שיש לה השלכות משפטיות על חייהן של נשים המבקשות לצאת מתוך קשר הנישואין. ראו למשל: נ' רובין, *שמחת החיים: טקסי אירוסים ונישואין במקורות חז"ל*, תל אביב 2004, עמ' 112-113.

⁴ ראו בדו"ח על מסורבות הגט שהוגש לוועדה לקידום מעמד האישה של הכנסת: <http://www.knesset.gov.il/mmm/data/docs/m00598.rtf>

⁵ עוד על כך ראו לדוגמה: ר' הלפרין-קדרי, "דיני נישואין וגירושין והבניית המגדר", בתוך: מ' שילה (עורכת), *להיות אשה יהודייה: דברי הכנס הבינלאומי הראשון: אשה ויהדותה*, ירושלים 1999, עמ' 155-167; וכן: א' קמיר, *פמיניזם, זכויות ומשפט*, ירושלים 2002, עמ' 142-145.

⁶ א' קמיר, *שם*, עמ' 143-144.

⁷ שני עניינים מבדילים בין הגבר לאישה בעניין זה: ראשית, בעוד שההכרח ברצון החופשי של הגבר הוא מדאורייתא, ההכרח ברצון האישה הוא רק מדרבנן. שנית, יש הבדל עקרוני בכל הקשור לפעולותיהם המיניות מחוץ למערכת הנישואים. אשת איש היא בגדר איסור עריות, וילדיה מחוץ לנישואין הם ממזרים לעומת זאת, "גבר נשוי רשאי להוליד ילדים מנשים אחרות בלא כל סנקציה משפטית או חברתית לו או לילדיו" (א' קמיר, *שם*, עמ' 145).

⁸ S. Okin, "Marriage, Divorce, and the Politics of Family Life", in: T. Cohen (ed.), *Marriage, Liberty and Equality: Shall the Three Walk Together?* (in Hebrew), Ramat Gan 2000, pp. 7-26

⁹ ניתן להוריד את ההסכם מאתר האינטרנט של "קולך": http://www.kolech.com/piks/pap_26.pdf; כמו כן, ראו את הסכם קדם-הנישואין של מישלוב: ד' מישלוב, "הסכמים קדם-נישואין", *תחומין* כא (תשס"א), עמ' 288-323.

¹⁰ כך למשל: (1) הפקעת קידושין – ביטול הקידושין למפרע מסיבות מסוימות; (2) הכנת הגירושין משעת הקידושין: שאיפה למנות בית דין או סידור של צווים לכתיבת גט כבר בשעת הנישואים; (3) ויתור על אישות כדת משה וישראל – לפי הצעה זו יינשא בני זוג על ידי עריכת חוזה או נישואים אלטרנטיביים והקשר יהיה קשר שבין פילגש לבעלה. להרחבה על פתרונות אלה ראו לדוגמה: ד' מישלוב, *שם*; נ' זהר, "כוח הבעל בדיני גיטין – האמנם מעוות לא יתקון?", בתוך: ט' כהן (עורכת), *האשה ביהדות: סדרת דיונים 4-5. נישואין, חירות ושוויון - הילכו שלושתם יחדיו?*, רמת גן 2000, עמ' 107-112; ש' ריסקין, "הפקעת קידושין - פתרון לעגינות", *תחומין* כב (תשס"ב), עמ' 191-209; וכן מ"ש הכהן פלדבלום, "בעיית עגונות וממזרים הצעת פתרון מקיפה וכוללת (הצעה לדיון הלכתי והשקפתי)", *דיני ישראל* יט (2000) עמ' ג-רטו. לשיטתו של פלדבלום, לא מדובר בקשר של "פילגש" אלא במשהו אחר, שהוא מכנה "דרך קידושין ונישואין", והוא סבור שפתרון זה לגיטימי לכל הדעות.

¹¹ תודה גם לכל אלו שקראו את המאמר והוסיפו לי מתבונתם: הרב פרופ' נעם זהר, בן זוגי, אדם היילמן, הורי, צבי וחיה קורן, וחברתי תמר ביאלה.